

SZÉCHENYI ÁGNES

Különb^{en} magyar költő vagyok

RADNÓTI MIKLÓS LEVELEZÉSE I.

Jaffa Kiadó
Budapest, 2017
558 oldal, 5990 Ft

Amikor több mint 800 oldalon az Osiris Kiadó gondozásában 2005-ben megjelent Ferencz Győző Radnóti-monográfiája, elismerő, a pályaképet kötelező olvasmánynak nevező Bächer Iván a költőt „[a] megírt ember”-ként nevezte meg. Okkal-móddal, szokás mondani, ha az elismerés valamiképp megszorítást is tartalmaz. Nos, a monográfia csakugyan lenyűgöző, de Radnóti Miklós azóta is „tovább írja” magát a nyilvánosság számára mint naplószerelő és mint levélfíró is. Hiszen 2014-ben jelent meg Radnóti Miklósné kétkötetes naplója, benne szinte szó szerint számtalan információ a férjről és költőről, közös életükről, az őket körülvevő emberekről és viszonyrendszeréről, s most Biri-Balogh Tamás gyűjtésében itt a levelezés első kötete. A szövegkiadásokkal, fotógyűjteménnyel (két verzióban is, a második ugyancsak a Jaffa Kiadó gondozásában, csakúgy, mint a feleség naplója) együtt valóban lenyűgöző mennyiségű a források és értelmezés(ek) száma.

De hát hogy’ ne lenne izgalmas az eddig összességében nem publikált levelek korpusza, hiszen ebből a másik fénytörésből is új Radnóti-arc is kimutatkozhat, s emellett életrajzi kronológiának, kapcsolattörténetnek egyaránt forrása. Ebben kis részben csalódnunk kell. Sem a költő, sem a gyűjtést és közreadást végző irodalomtörténész nem hibás benne, hogy bár összefüggő és komoly mennyiséget ad ki a levelek együttese, a közel teljesség sem megközelíthető. A Radnóti kihantolásával előkerült és a megbízottakkal hazaküldött vermszólatokkal együtt „szerencsés” sorsú *Bori notesz*-szel, szemben a költőnek írott levelek nagy része 1945-ben elpusztult. „1944 áprilisában Karig Sára segített a Radnóti házaspárnak biztonságba helyezni könyvtárak értékesebb darabjait: ládákat szerzett a Giraud-cégtől, és a könyveket a Somsics-cég borraktárában helyezték el a budai Dunaparton, »a raktárépületet azonban 1945 tavaszán elöntötte a meg-

”

áradt Duna, és Radnóti könyvei megsemmisültek» – írja Ferencz Győző. Bíró-Balogh tovább keresi a levelek sorsát, s azt írja, „1945 [? – bizonyára elírás – Sz. Á.] Radnótiék biztonságba helyezték azt is. Radnótiné egy későbbi, 1963-ban írott levelében be is számol erről: »Miklós levelei, csakúgy, mint könyvtára, elpusztultak egy pincében, amit németek dúltak fel, meg a Duna is elöntötte stb.«” A Radnótinak írott levelek komoly hányada semmisült így meg. Ami maradt, csak 2008-ban került az akadémia kéziratárába, az akkor kilencvenhat esztendőös özvegy hagyatkozása révén. Páratlan kitartás az emberi életkor várható végénél is tovább. Szerencse, hogy ekkor már Ferencz Győző, a monográfus olyan bizalmi viszonyban volt Radnóti özvegyével, hogy tulajdonképpen a Pozsonyi út 1.-ben is biztonságban voltak a felbecsülhetetlen értékű kéziratok.

Tematikus hiányok, lukak így is maradtak az anyagban: apja második feleségét, Glatter Jakabné Molnár Ilonát és tőle született féltestvérét, Erdélyi Ágnest, a költőt, újságíró elhurcolták Nagyváradról, Auschwitzban haltak meg, hagyatékukról nincs tudomásunk. Ugyancsak bizonytalan az 1944-ben a nyilasok eltüntette Péter András hagyatékának sorsa. A hiányok típusait a kötet utószava korrektil listázza.

S akkor a tartalomról érdemben. A tizenévei végén járó Radnóti leveleiben úgyszólván semmi nem jelenik meg a későbbi költőből, talán nem túlzás azt állítani, hogy semmi nem előlegezi meg a tehetséget, kivéve a vele feltehetően egykorú ismerősnek, Boda „Klárinak” szóló levelek incselkedő verbális gazdagsága. A levél címzettjét sem lehet pontosan azonosítani, mert a levelek már Feriként szólnak hozzá. (Nem lehet itt valami félreolvasás? Hiszen a levelekkel egyidőben készül fénykép Kola Klárral, nevelőanyja rokonával.) Érdekes viszont annak dokumentuma, hogy Radnóti az őt matematikából korrepetáló Hilbert Károlytól kapott egyre több irodalmi (és emberi) impulzust. S hogy neki címzi fogadalmát Radnóti, hiába viszi nagybátyja Reichenbergbe tanulni, mégsem adta el élete „minden ábrándját, ambícióját, idealizmusát,” s hogy „általános megrökönyödésre” vissza fogja venni azokat. Érdekesek a kinti szerelmének, Klementine Tschiedelnek (1928–1937) írott levelek, s az is, milyen tartós nyomot hagyott a lány emlékezetben. A Beck Judittal való – sokáig még szakmán belül sem tudott kapcsolat, szerelem – levélváltásai (1940–1943) is elnyerték helyüket. Közlésük a szép érzelmi és testi kötődés ismert, tömegek gyakorolta és mégis titkos háromszögének egy variációja. Beck Judit levelei mindenesetre gyengébb ragaszkodás benyomását keltik, kevesebb küzdelmet a kedvesért – vagy talán mondjuk így: Gyarmati Fannival, az elsőprő érzelmi, intellektuális erővel ragaszkodó feleséggel szemben eleve nem győzhetett.

Érdekesek és sok hozzájárulást tartalmaznak az ismert adatokhoz a Szegedi Fialatok Kolégiuma belső dinamikáját, erőviszonyait feltáró évtizedeket végigkövető levelek. Kózhalmi Béla, a mindmáig kevésbé értékelt „Könyvek Könyve” ankét szervezőjének a nemzedéki vitára is kitérő közreműködést kérő levele (1936). Kontextusban van immár a híres, Komlós Aladárnak szóló levél (1942) is, amelyben felekezeti, kulturális és érzelmi hovatartozásáról vall. Még ma is döbbenettel olvassuk, amikor egy Ortutay Gyulától érkező tábori levelezőlapon a címzés egy részét, meghagyva a nevet – „Nagyságos Radnóti Radnóti Miklós úrnak, író” – valaki ceruzával áthúzta. Ez a valaki elvárásnak tett-e eleget vagy egyetértésből és indulatból fosztotta meg a költőt a civilizált világ szokásos megszólításától és hivatásának jelölésétől? Ma sem felesleges kérdés. Másképp megrendítő Radnóti munkaszolgálat alatti parancsnokának a kölcsönkönyveket visszaszolgáltató levele (1943). Ahogyan az az utolsó két, Radnótihoz címzett 1945-ös levél, amit egy barát, a szegedi időkből is könyvvásárló, a cso-

port számlájára befizető Pilászy (Piláthy) György írt, amikor Radnóti utolsó – „új” – versei megjelentek a napilapokban. „Repeső szívvel” örül Radnóti verseinek – azt hitte, a költő túlélte a háborút. Az abdai tömegsír csak 1946. június végén tárták föl, a bizonyosság ekkor söpörte el a reményeket.

*

A kritikák célja alapvetően a figyelem felhívása a kötetre, s annak értékeinek számbavétele. Ebben az esetben a recenzensnek van egy, a közérdekre és saját lelkiismeretére nézve is fontos célja. Ez pedig Balla Katalinnak, egykoron Reitzer Ferenc menyasszonyának elégtételt szolgáltatni. Az ő adatait a kötet – átvéve a Gyarmati Fanni naplókiadásában is tévesen szereplő dátumokat – rosszul adja meg. A helyes adatok –, hogy a filológia gyémánttengelye meg ne görbüljön, s mert az ember egyedüli példány – a következők: 1920. október 25. – 2011. január 2. A hatvanas évek végétől az MTV Film és Koprodukción Főosztályának egyik vezetője volt, 1980-tól haláláig Bródy Andrásnak, a magyar közgazdaságtan „enfant terrible”-jének felesége, illetve özvegye.

S mert a recenzens személyesen ismerte Schöpflin Aladár menyét, Schöpflin Gyula feleségét is, aki csak „Kati”-ként szerepel itt a kötetben, de Radnóti Miklósné naplójában bőven, ám tévesen, hadd álljon itt egy helyesbítés és kiegészítés róla is. Valóban Klein Katalinnak született, de orvosi diplomáját már dr. Balázs Katalinként vette át, s ekként szerepel neve a Kerepesi temető sírkövén is, ahol apósával, Schöpflin Aladárral, anyósával, férjével és sógorával, Schöpflin Endrével együtt nyugszik. Ha Gyarmati Fanni fejében örökre Klein Kati maradt is, mi őrizzük meg identitását az utókornak. II. Erzsébet angol királynő is választott néven nevezte, amikor kitüntette őt áldozatos orvosi munkájáért.

*

A kötet mohó olvasója szertelen türelmetlenséggel várja a levelezés-kötet folytatását, a házaspár levelezését. Még egy intést küld ezúton az egészen kitűnő filológusnak, Bíró-Balogh Tamásnak: a fölös túljegyzetések elhagyására kéri.

(Sajtó alá rendezte Bíró-Balogh Tamás)